

“Amerikanski fond dr. V. Mačka” i pomoć Gospodarske sloge pasivnim krajevima 1936. godine.

IVICA ŠUTE

Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Zagreb, Republika Hrvatska

U radu autor nastoji prikazati na koji je način Gospodarska sloga, kao ekonomska organizacija Hrvatske seljačke stranke, pomagala pasivnim hrvatskim krajevima u počecima svog organiziranog djelovanja. Naglasak pritom stavlja na značajan doprinos američkih i kanadskih Hrvata u novcu i moralnoj potpori, kao i na specifičnu akciju Gospodarske sloge oko preseljenja djece iz siromašnih krajeva u bogatije krajeve preko Kupe i Save.

Ključne riječi: Gospodarska sloga, prehrana, pasivni krajevi, djeca, preseljenje, Američki fond

1. Uvod

Gospodarska sloga (dalje: GS) osnovana je 5. srpnja 1935. godine u Zagrebu pod nazivom *Sloga, kulturno gospodarska i pripomoćna zadruga s ograničenim jamstvom*.¹ Vrijeme u kojemu se GS, kao ekonomska organizacija HSS-a i hrvatskoga seljačkog pokreta počinje organizirati i pokretati svoju višestruku djelatnost jest razdoblje postupnog napuštanja i prevladavanja gospodarske krize, čije su se posljedice još jako osjećale na hrvatskom selu. Položaj seljaštva u Hrvatskoj znatno je obilježilo vrijeme ekonomske krize, budući da se ono snažno odrazilo na cjelokupni život seljaštva i ostavilo posljedice kako na gospodarskim, tako i na političkim i kulturnim područjima njihovih budućih aktivnosti.²

Međutim, ono što je presudno obilježilo GS u budućoj djelatnosti i konačno utjecalo na kasniju percepciju njezinog rada i utjecaja među hrvatskim

¹ O organizaciji i osnutku Gospodarske sloge više u: Ivica ŠUTE, *Organizacija i djelovanje Gospodarske sloge (1935.-1941.)*, doktorska disertacija, Zagreb 2007.; Marijan MATICKA, “Obilježje početka rada ‘Gospodarske sloge’ u početku njezine djelatnosti”, *Historijski zbornik*, XXIX-XXX/1976.-1977., 493.-500.

² O specifičnim gospodarskim problemima hrvatskog sela u vrijeme velike gospodarske krize vidjeti: M. MATICKA, “Odras privredne krize (1929-1935) na položaj seljaštva u Hrvatskoj”, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 8/1976., 277.-364.; Zdenka ŠIMONČIĆ-BOBETKO, “Selo u Hrvatskoj 1918-1934. godine – gospodarski aspekti”, *Povijesni prilozi* 13/1994., 139.-178.; ISTA, “Seljaštvo i poljoprivreda u Hrvatskoj 1929-1941”, *Međunarodni kulturnopovijesni simpozij Mogensdorf*, Osijek 1983., 205.-215. Za ovu problematiku konzultirati i tamo navedenu literaturu.

seljaštvom u drugoj polovici 1930-ih godina jesu upravo počeci. U prve dvije godine rada, tj. od srpnja 1935. pa sve do polovice 1937. godine udareni su temelji organizaciji i radu GS-a. Sve nakon toga bila je samo nadogradnja na već postojeću bazu te nastavak i razvijanje već započetih djelatnosti. Pokreti, preko kojih je, i zbog kojih je GS stekla *ime* i poziciju u hrvatskom/jugoslaven-skom društvu u posljednjem desetljeću pred rat, postat će zaštitnim znakom cjelokupnoga rada. Upravo u to doba GS se manifestira kao organizacija velikog broja ljudi u permanentnom i nezadrživom pokretu, koji ozbiljno prijeti dotad ustajaloj "zgradi" hrvatskoga/jugoslaven-skoga seljačkog života. GS vraća seljaštvo u ovo nemirno vrijeme na scenu kao subjekt, a ne kao objekt vladine neinventivne politike u ovom (pre)važnom segmentu narodnog gospodarstva. U tom smislu i s obzirom na značajan respekt koji je svojim akcijama postigla u Hrvatskoj, GS postaje atraktivna i seljaštvu s ostalih jugoslaven-skih prostora te se s manjim ili većim uspjehom širi i na područje Slovenije i Srbije. U napo-nu snage, a znatno potaknuta i ohrabrena uspjehom HSS-a na općinskim izbo-rima 1936. godine,³ GS kreće u realizaciju novih i velikih zadataka koji ozbilj-no prijete njezinim realnim kapacitetima: započinje sa seljačkim pokretima, osniva znanstveno-istraživački Zavod za proučavanje seljačkoga i narodnoga gospodarstva, koji bi trebao na principu teorije i anketnih metoda omogućiti učinkovitu i praktičnu pomoć seljaštvu, zatim pokreće akciju oko zajedničkog cijepjenja stoke, rušeci monopol dotadašnjih privatnih proizvođača cjepiva i seruma na unutarnjem tržištu, podiže zadružne domove i hambare, a – na kraju – odlučuje se i za najzahtjevniji pothvat – gradnju vlastitoga rezidenci-jalnog doma.

Pa ipak, njeni "prvi koraci" protekli su relativno tiho i nečujno. Obilježeni humanitarno-socijalnim predznakom, nisu pružali argumente za zaključak kako će iz ovih akcija organizacije gospodarsko-pripomoćnog karaktera nastati široki gospodarski pokret velikog broja seljaka.

Djelatnost GS započela je, a zatim se i provodila, nizom akcija uglavnom usmjerenih na rješenje nekog od mnogobrojnih problema iz seljačkog živo-ta.⁴ Međutim, rad GS u ranim počecima, tj. od srpnja 1935. pa do polovice 1936. godine nije bio, kako se to obično misli, isključivo usmjeren na podiza-nje gospodarskih kapaciteta hrvatskog seljaštva i plasmana njegovih proizvo-da na domaća tržišta. Štoviše, bio je usmjeren na čitav niz socijalnih akcija, koje su korespondirale s radom odbora za pomoću u krizi koje je osnivala

³ Suzana LEČEK, "Selo i politika – politizacija hrvatskog seljaštva 1918-1941.", *Hrvatska po-litika u XX. stoljeću*, Zagreb 2006., 125.-127.

⁴ Tako se uobičajeno kao prva značajnija akcija spominje ona vezana uz podizanje cijena rogatom blagu i sajamski pokret. M. Maticka primjerice počinje svoju analizu djelovanja GS-a na hrvatskom selu akcijom za podizanje cijena rogatoj stoci. M. MATICKA, "Obilježja početka rada 'Gospodarske Sloge'", 498.-500. M. Vučković i B. Stojsavljević govoreći sažeto o radu GS-a spominju čitav niz akcija koje je ona provodila od 1936. godine nadalje, taksativno ih navodeći i ne ulazeći podrobno u analizu svake od njih. M. VUČKOVIĆ, *Istorija zadružnog pokreta u Jugoslaviji 1918-1941*, Beograd 1966., 176.; B. STOJSAVLJEVIĆ, *Seljaštvo u Jugoslaviji (1918-1941)*, Zagreb 1952., 125.

Seljačka sloga, a sve s ciljem ublažavanja posljedica velike gospodarske krize. Upravo se zato prva akcija GS-a može s punim pravom nazvati humanitarnom jer je, osim davanja materijalne pomoći nastradalim seljacima u pojedinim dijelovima Hrvatske i BiH, podrazumijevala i ukupnu pomoć oko smještaja i prehrane siromašne djece u bogatijih zadrugara na sjeveru Hrvatske. Bio je to izlazak GS-a na javnu scenu i prvi pokušaj afirmacije među seljaštvom s pomoću jedne specifične akcije koja je bila osobito osjetljiva jer je zahtijevala iznimnu koordinaciju i solidarnosti svih članova GS-a. Stoga je ova akcija predstavljala i neku vrstu ispita uspješnosti dotadašnjeg rada i priprema GS-a i povjereništava.

Prva zadaću koju je GS preuzela bila je vrlo intrigantna. U slučaju uspješne provedbe mogla je presudno utjecati na porast ugleda organizacije i povjerenja članstva u njezinu uspješnost i korisnost za "narodne interese", kao i na širenje broja novih članova-zadrugara. Uspjehom na socijalnom planu mogla je priskrbiti i određenu afirmaciju u hrvatskom društvu i osigurati ulogu respektabilnog partnera u čitavom nizu drugih pothvata koje je namjeravala provesti ili im se priključiti. No, isto tako, u slučaju neuspjeha mogao je to biti i početak kraja jednoga velikog entuzijazma koji je obuzeo sve one uključene u njezino osnivanje, kao i na – s tim u vezi - opadanje broja tadašnjih i potencijalnih članova. Prema tome, pokretanje akcije pomoći u prehrani pasivnim krajevima nastradalim u vrijeme velike suše i gladi, kao i zbrinjavanje siromašne djece u bogatijim krajevima Hrvatske, bio je za GS veliki izazov i rizik, koji je ona, pak, svjesno prihvatila i to neposredno nakon svog organiziranja u drugoj polovici 1935. godine.

2. Prvi nastup

U prvo vrijeme rad GS-a obuhvaćao je ponajviše grad Zagreb i njegovu bližu okolicu. Bilo je to vrijeme kada je i većina njezinih članova dolazila iz Zagreba i kada se ova mlada ekonomska organizacija HSS-a tek počela razvijati i širiti mrežu svojih povjereništava po Hrvatskoj.⁵ Prva zabilježena akcija GS-a u gradu Zagrebu, koja se do sada u literaturi uopće nigdje nije spominjala, bila je usmjerena na pružanje socijalne pomoći nezaposlenom radništvu. U tu je svrhu GS osnovala i organizirala zimsku kuhinju, koja je radila tri i pol mjeseca tijekom zime. U tom razdoblju podijeljeno je ukupno 17.865 obroka, odnosno za tu je akciju GS potrošila 21.032,50 dinara.⁶ Također je posebna briga posvećena "narodnim stradalicima i njihovim obiteljima", odnosno obiteljima zatočenih ili preminulih članova HSS-a, kojima je GS pomagala novčano

⁵ Početkom siječnja 1936. godine GS je imala 6.186 članova, a već krajem iste godine, u mjesecu prosincu, 116.011 članova. Do travnja 1937. godine taj je broj narastao do 146.201 članova. Najviše je organiziranih zadrugara bilo u kotaru Karlovac (4.111), a nakon njega dolazili su kotar Bjelovar (4.103) i Zagreb (3.838). I. ŠUTE, *n. Dj.*, 222-223.

⁶ "Izveštaj ravnateljstva Gospodarske 'Sloge' podnesen prvom redovitoj glavnoj skupštini dne 28. lipnja 1936.," *Gospodarska sloga*, br. 12, 28. 6. 1936., 4.

ili, pak, namještenjem u nekim službama u sklopu novopokrenute ustanove.⁷ Ukupno je u svrhu socijalne pomoći do 31. prosinca 1935. podijeljen iznos od 79.654 dinara.⁸ Ova se socijalna pomoć nezaposlenom radništvu realizirala dobrovoljnim prilozima koje su zagrebački mesari, pekari, povrćari i trgovci živežnih namirnica donirali kuhinji GS-a, a grad Zagreb je za tu svrhu ustupio prostoriju u Fijanovoj ulici. Međutim, kako se GS naglo širila po svim ostalim hrvatskim krajevima, tako je i rad postupno prenosila na sva ostala područja Hrvatske i BiH.⁹

Sljedeće djelovanje GS-a nakon što je provedena organizacija i učvršćena mreža povjereništava bilo je usmjereno na pomoć nastradalim zadrugarima u pasivnih krajevima. Nezapamćena suša i teške gospodarske prilike u drugoj polovici 1935. godine izazvale su veliku glad u Lici, Hrvatskom primorju, Dalmaciji i Hercegovini. U nerodnim krajevima, kao što su bili ovi, sav prirod - koji je i inače bio vrlo oskudan - potpuno je podbacio, "pa nije bilo kuće, koja bi makar do Božića imala ne kruha, nego pure, palente".¹⁰ Niti u bogatijim krajevima s druge strane Save situacija te godine nije bila bolja. Prirod sa zemlje također je podbacio, a viškovi za tržište bili su neznatni pa je sve to dodatno utjecalo da se situacija oko pomoći pasivnim krajevima znatno oteža. Uz to, veliku potrebu seljaka iz nastradalih krajeva za hranom, u odnosu na male količine raspoloživog kukuruza i žita u zemlji, iskorištavali su mnogobrojni prekupci i špekulanti, tražeći za hranu iznimno visoke cijene. Sve je to utjecalo da je uoči nastupajuće zime 1935. godine velikom dijelu južne Hrvatske odnosno ondašnje Primorske banovine prijetila glad i zaduženje. Radi toga su razne organizacije i društva u Hrvatskoj osnovala "Odbor za narodnu pomoć", koji je poveo pokret najširih razmjera kako bi se stanovništvo pasivnih krajeva spasilo od gladi. Sjedište Odbora bilo je u Zagrebu, a na čelu mu je bio narodni zastupnik dr. Ante Trumbić.¹¹

⁷ Isto, 3. O tim akcijama za pomoć tzv. narodnoj fronti govori i Bićanić u svom elaboratu o GS-a: "Od te akcije ostala je Gospodarskoj Slozi do danas pomaganje političkih stradalnika i davanje pripomoći". Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (HDA), Ostavština Rudolfa Bićanića, "Gospodarska Sloga", kut. 4, F-VIII, 1. U tom svjetlu treba gledati i na česta preslušavanja na koja je u zagrebačkom redarstvu bio privođen ravnatelj GS-a dr. Dragutin Toth. Dne 28. listopada 1938. bio je preslušan povodom istrage protiv jednoga odbjegloga vojnog i političkog kažnjnika jer ga je ovaj teretio da mu je pomagao u njegovu bijegu, tj. da mu je davao novac. Nakon preslušavanja Toth je pušten na slobodu jer nije bilo razloga za daljnji postupak protiv njega. I inače je na GS vlast gledala kao na potencijalni paravan za zapošljavanje političkih osuđenika i bivših zatvorenika, kojima je Toth, kao bivši politički zatvorenik, pružao namještenja u ovoj organizaciji. HDA, Služba državne sigurnosti SUP-a SR Hrvatske, kut. 42, Šifra: 013.1, Redni broj: 2, Dosje dr. Dragutina Totha, 1.-39.

⁸ "Izveštaj ravnateljstva", *Gospodarska sloga*, 3.

⁹ Od ostalih značajnih socijalnih akcija u prvoj godini svoga djelovanja vrijedi spomenuti i pomoć GS-a prigodom poplave u Zagrebu 1936. godine, kada je za pomoć poplavljenim građanima skupljeno ukupno 11.276,25 dinara. Isto, 13.

¹⁰ "Gospodarska Sloga – gospodarska grana hrvatskog seljačkog pokreta", *Kalendar Gospodarske sloge za godinu 1939.*, Zagreb 1939., 53.

¹¹ Zanimljivo da u svojoj, inače iznimno iscrpnoj i do sada najboljoj biografiji Ante Trubića, Ivo Petrinović uopće ne spominje ovaj Trumbićev angažman. Vidjeti: Ivo PETRINOVIĆ, *Ante Trumbić – političko shvaćanje i djelovanje*, Split 1986.

Dr. Ante Trumbić (lijevo) na jednom od svojih posljednjih javnih nastupa prigodom polaganja kamena temeljca za Dom Gospodarske sloge u Zvonimirovoj ulici u Zagrebu, u svibnju 1938. godine. Kalendar Gospodarske sloge za godinu 1939., Zagreb 1939., str. 48.

Mjere, koje je ovaj odbor u tu svrhu proveo, bile su dvojake. Jedan dio podrazumijevao je prikupljanje hrane u plodnijim krajevima Savske banovine (Slavonija, Podravina) i njihovo slanje u nerodna i ugrožena područja, a drugi dio, pak, smještaj i skrb o siromašnoj djeci iz Like, Primorja, Dalmacije, Hercegovine i Bosne. U tom sveobuhvatnom i složenom poslu aktivno je sudjelovala i netom osnovana GS, koja je preuzela i izvršila najveći dio posla.

3. Pomoć u hrani

Kako je već spomenuto, rad GS-a u prva dva-tri mjeseca bio je ograničen samo na grad Zagreb i njegovu bližu okolicu. No, potrebe su uvjetovale da se njezin djelokrug što brže proširi na preostale hrvatske krajeve. Ovu su potrebu dodatno potencirale elementarne neprilike u ljeto 1935. godine, kada je suša uništila gotovo svu žetvu u Dalmatinskoj zagori, Lici, zapadnoj Bosni i Hercegovini. Trebalo je stoga organizirati hitnu pomoć tim krajevima i osigurati jeftin plasman žitarica i druge robe iz sjevernih krajeva u južna hrvatska područja i dijelove Bosne i Hercegovine. U tom poslu HSS nije bio bez iskustva. Naime, u vrijeme funkcioniranja Radićeve Oblasne skupštine Zagrebačke oblasti u drugoj polovici 1920-ih godina, sličnu je ulogu obavljao jedan od osam odjela ove skupštine. Riječ je o odjelu za socijalnu pomoć koji je vodio dr. Juraj Krnjević. Uz pomoć ovog odjela pomagalo se sirotinji u raznim dijelovima Hrvatske, a slano je jeftino žito u Hercegovinu.¹²

¹² Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "Stjepan Radić i gospodarstvo", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 32-33/1999.-2000., 252.

Kada je krajem 1935. u pasivnim krajevima nastupila nestašica ljudske hrane, nastupio je i vrhunac krize koji je utjecao na obustavljanje sjetve, kako jesenske 1935., tako i proljetne u 1936. godini. Siromašno seljaštvo pasivnih krajeva, u krajnjoj bijedi, upotrijebilo je za održanje golog života i sjeme određeno za sjetvu.¹³ U to kritično vrijeme za mnogobrojno seljaštvo u navedenim krajevima kao spasonosno rješenje njihovih nevolja poslana je određena svota novca iz SAD za Fond dr. V. Mačka, koja je jednim dijelom odmah upora-bljena za osnivanje sjemenskih hambara i za distribuciju hrane u ugrožena područja.

Naime, osim već spomenutog fonda Odbora za pomoć pasivnim krajevima i tehničke potpore koju je GS davala u cilju realizacije ove akcije, od presudne je pomoći za uspjeh čitavog pothvata bio tzv. Amerikanski fond dr. Vladimira Mačka. Riječ je o fondu koji su otvorili hrvatski iseljenici u Americi, koji su dobrim dijelom potjecali upravo iz krajeva koji su ponajviše bili pogođeni glađu i zahtijevali materijalnu i hitnu pomoć. Svi skupljeni prihodi iseljenika iz SAD-a i Kanade uplaćeni su u spomenuti fond za pomoć nastradalim krajevima. Iz tog je fonda nabavljen 51 vagon hrane i 11 i pol vagona sijena u ukupnom iznosu od 708.068,75 dinara.¹⁴ Riječ je o zaista velikom iznosu, kako u hrani tako i u novcu, budući da je ukupno sakupljeno oko 100 vagona hrane i 350.000 dinara priloga. Prema tome, bila je riječ o polovici ukupnog iznosa prikupljene pomoći, što govori o velikom angažmanu hrvatskih iseljenika u SAD-u i Kanadi.

Olakotna okolnost u čitavom angažmanu hrvatskog iseljeničtva oko pomoći domovini sastojala se u činjenici da su se nekako u isto vrijeme i u SAD-u i Kanadi počele jače organizirati i povezivati hrvatske iseljeničke kolonije.¹⁵ Veze hrvatskih iseljenika sa starim krajem bile su vrlo žive i u ranijim razdobljima, a rodbina je uglavnom bila u stalnom pismenom kontaktu. Također se uobičajilo i slanje novčane pomoći rodbini u domovini, što je predstavljalo i pitanje ugleda svakoga pojedinog iseljenika. Tako su, primjerice, ogulinske kolonije i skupno pomagale svom zavičaju te su slale pošiljke znatne novčane pomoći iz zajednica u McKeesportu, Duquesneu i Kansas Cityju u SAD-u žrtvama velikih požara (*pogorelcima*), koji su se 1920-ih godina dogodili u više sela ogulinskog kraja, npr. Salopekima (ogulinskim), Kućinićima i Sv. Petru.¹⁶ Također su pomagali i raznim vjerskim, političkim i kulturnim institucijama. No, nakon najuspješnijeg razdoblja za hrvatske kolonije 1920-ih godina, započet će njihovo naglo slabljenje, izazvano velikom gospodarskom krizom u SAD-u. Budući da su propale mnoge banke te da su mnogi radnici ostali bez posla i uštedjevina, značajan broj hrvatskih iseljenika našao se u teškoj materijalnoj i financijskoj situaciji. S tim je u vezi i pomoć staroj domovini bila ogra-

¹³ Mladen BAKOVIĆ, "Gospodarska Sloga" i njeno djelovanje", *Pregled*, Sarajevo, sv. 163-164, juli-avgust 1937., 502.

¹⁴ Isto.

¹⁵ O tome više u: Ivan ĆIZMIĆ, *Hrvati u životu Sjedinjenih Američkih Država*, Zagreb 1982.; ISTI, *Povijest Hrvatske bratske zajednice*, Zagreb 1994.

¹⁶ Hrvoje SALOPEK, *Stari rodovi Ogulinsko-moduškog udolina*, Zagreb 2000., 151.

ničena, umanjena, a u većini slučajeva i potpuno obustavljena. Međutim, od sredine 1930-ih godina pa nadalje razvija se organizacijska mreža HSS-ovskih organizacija i društava od kalifornijske obale pa do kanadskog Vancouvera, koje u svojim proglasima ističu potrebu i želju "da osim lijepih riječi (...) i mi iseljeni Hrvati doprinesemo svoju žrtvu za bolju budućnost hrvatskog naroda i domovine".¹⁷ U čitavoj akciji oko skupljanja milodara za pomoć nastradalima uključilo se i tamošnje hrvatsko novinstvo, koje je redovito oglašavalo donacije iseljeničkih obitelji i koje su onda prenosili haesesovski listovi. Ispod naslovnica, koje su obično glasile "Pomognimo domovini", "Pomoć braći u domovini" itd., obično se opisivao način na koji se prikupljao novac. Riječ je ponajprije o prigodnim zabavama koje su se održavale u prostorijama raznih iseljeničkih kulturnih i gospodarskih društava ili, pak, o sastancima stranačkih organizacija.

U Kanadi je u tom smislu rad hrvatskih iseljenika na svestranoj pomoći ugroženim krajevima u domovini bio osobito aktivan. Tako je npr. u Hamiltonu (država Ontario) skupljeno ukupno 200,10 dolara, pri čemu je naseobina u Huntvilleu, Ontario, (skupljač Josip Brunski), također sudjelovala. Frank Ugrin iz Kirkland Lakea (Ontario), primio je potvrdu od ureda dr. V. Mačka za 203,85 dolara glede pripomoći hrvatskom narodu, a koji su predani Amerikanskom fondu Dr. Vladka Mačka. Hrvatska seljačka organizacija u Lackawanni, Burlamague i Siscoe u SAD-u i Kanadi poslala je u Zagreb 173 dolara, dok je u Torontu skupljeno 30.67 dolara, a u Whitneyju (Ontario) 28,20 dolara. U susjednim Sjedinjenim Američkim Državama, u koloniji Duquesne (Pennsylvania) posebni je odbor skupio zajedno s "Hrvatskom ženom" 30,65 dolara. Pri tom skupljanju u Torontu i Duquesni istaknuli su se S. P. Granić i Juraj M. Salopek¹⁸ i drugi. Hrvati u Port Arthuru (Ontario) održali su veliku skupštinu u Hrvatskom domu pod predsjedanjem Ivana Filipovića, predsjednika tamošnjeg HSS-a, te su nakon govora Ivana Modrića i Rudolfa Toplaka počeli prikupljati doprinose. Skupljeno je preko 70 dolara, te je izabran posebni odbor za zabavu na čelu s Ivanom Braovcem. Ples je uspješno održan te je skupljen čisti prihod od preko 50 dolara. Zajedno s prijašnjim doprinosima za pomoć braći u domovinu skupljeno je ukupno 127.98 dolara te je taj iznos već 1. lipnja 1936. upućen u Zagreb.¹⁹

Ništa manja aktivnost nije zabilježena u susjednim Sjedinjenim Američkim Državama, gdje su se mnogobrojne hrvatske naseobine uključile u skupljanje novčanih priloga. "Hrvatska žena" u Indiana Harbor-Eastu, Chicago (Indiana) darovala je 25 dolara za braću u domovini i poslala tu svotu u Zagreb. Također je u Detroitu (Michigan) u SAD-u priredilo "Kolo hrvatskih sinova i

¹⁷ "Hrvatski seljački pokret u izseljenoj Hrvatskoj", *Seljački dom*, br. 29, 10. 12. 1936., 3.

¹⁸ "Iz hrvatskih naseobina", *Hrvatski dnevnik*, br. 81, 13. 8. 1936., 1. Inače, uz već postojeći ogranak Hrvatske bratske zajednice u Duquesneu, osnovan je 1921. u kući Franje Salopeka i odsjek Hrvatske katoličke zajednice br. 6 čiji je predsjednik bio navedeni Juraj M. Salopek. On je ujedno obavljao i dužnost predsjednika HSS-a koji je u hrvatskoj koloniji u Duquesneu bio osobito aktivan. H. SALOPEK, *n. dj.*, 146.

¹⁹ Isto.

kćeri" uspješnu zabavu u Hrvatskom domu, na kojoj je prisustvovalo i Hrvatsko pjevačko društvo "Slavuj", a čista je dobit bila namijenjena gladnoj braći u domovini.²⁰ Odbor Hrvatskoga narodnog doma iz Chicaga okupio je deset organizacija HSS-a u nazočnosti glavnog predsjednika Jurja Svetića te prikupio 200 dolara za ovu akciju. U popratnom pismu Mačeku moli "da se upotrijebi za one svrhe za koje vidi da je najpotrebnije".²¹

Osim već objavljenih prinosa iz Amerike, na adresu dr. Mačka i njegova Amerikanskog fonda stizali su od "Hrvatskog kola" u SAD-u i Kanadi te od pojedinih "Kola hrvatskih sinova i kćeri" (HSK) nove svote za gladne u pasivnim hrvatskim krajevima. Iz priloženih popratnih pisama primjećuje se "koliko i oni već šest godina stradavaju od poslovne depresije, od koje pati cijela Amerika".²² S obzirom na tu činjenicu, kao i s obzirom na to da je najvećim dijelom bila riječ o radništvu i srednje imućnom sloju hrvatskog iseljeničtva, može se objasniti i određena skromnost u pojedinačnim iznosima poslanih donacija, ali i svojevrсна plemenitost i privrženost starom kraju.

O tome svjedoče mnogobrojna pisma iseljenika upućena osobno V. Mačeku, koja su redovito imala novčane priloge, a od kojih ovom prilikom donosimo samo dva jer su ilustrativna za čitav ovaj nesebičan primjer suradnje između iseljeničtva i domovine. Jedno pismo poslano iz Aberdeena (Washington) glasi: "Gospodine predsjedniče! Evo se mi iseljeni Hrvati rado odazivamo svetoj domovinskoj dužnosti, da pomognemo, koliko pomoći možemo, onoj hrvatskoj siročadi, koju je priroda tako teškom sušom pogodila. Za to je hrvatska kolonija u Aberdeenu priredila zajednički izlet, čiju čistu dobit od dolara 150 šaljemo Vama, da je upotrebite tamo, gdje to najpotrebnijim smatrate. Uz seljački pozdrav u ime cijele hrvatske kolonije, tajnik centralnog odbora Josip Burić, P.O. Box 10. Junction City Wash. USA". U drugom pismu koji su poslali HSS-ovci iz Pennsylvanije, kaže se: "Dragi naš predsjedniče! Mi Hrvati iz Johnstowna (Pennsylvania) okupljeni u HSS šaljemo u Vaš fond za pomoć pasivnim krajevima svotu od Din 60 – dolara sakupljenih na izletu za dan proglašenja američke nezavisnosti".²³

²⁰ Isto.

²¹ Isto, 2. U nastavku se poimenično navode donacije pojedinaca okupljenih u ovom društvu hrvatskih iseljenika u SAD.

²² "Prinosi američkih Hrvata za pasivne krajeve", *Hrvatski dnevnik*, br. 34, 27. 6. 1936., 4. U istom se članku navode i pojedinačni iznosi koje su spomenute organizacije darovale za pomoć pasivnim krajevima: Hrvatsko Kolo iz glavne blagajne 100 dolara; Kolo HSK iz Philadelphije (Pennsylvania) 10 dolara; Kolo HSK iz Youngstowna (Ontario) 10 dolara; Kolo HSK iz Aberdeena (Washington) 10 dolara; Kolo HSK iz Wilmerdinga (Pennsylvania) 0 dolara; Kolo HSK iz Milwaukeeja (Wisconsin) 5 dolara; Kolo HSK iz Campbella (Ontario) 5 dolara; Kolo HSK iz Roycroft (Alta, Kanada) 26 dolara; Kolo HSK iz New Yorka (New York) 75 dolara; Kolo HSK iz Maidesville (West Virginia) 10 dolara; Kolo HSK iz Detroita (Michigan) 50 dolara; putem Hrvatskog narodnog ureda, New York, 10.60 dolara; Hrvatski prosvjetno-potporni klub "Ljudevit Gaj", East Chicago (Indiana) 68.20 dolara.

²³ "Pomoć hrvatskih iseljenika braći u domovini", *Hrvatski dnevnik*, br. 125, 26. 9. 1936., 5.

Članak "Iz hrvatskih naseobina" u Hrvatskom dnevniku (Zagreb) od 13. kolovoza 1936. godine o darovanoj pomoći iseljenih Hrvata braći u domovini.

Kada je novčana pomoć hrvatskih iseljenika preko Amerikanskog fonda dr. Mačeka konačno bila realizirana, odnosno kada je taj novac bio uporabljen za nabavu hrane i organizaciju sjemenskih hambara, poslao je Maček Hrvatskoj bratskoj zajednici (HBZ) u Pittsburgh detaljan izvještaj o tome kako je i na koji način potrošen njihov novac. Glavni odbor HBZ-a odgovorio mu je na taj izvještaj, u kojem mu "izriče veliku zahvalnost za rad oko podjeljivanja pomoći, koji su braća iz Amerike uputila".²⁴ Nekoliko dana kasnije stiglo je od Ivana Butkovića iz Pittsburgha drugo pismo s čekom od 1.200 dolara, kao prinos HBZ-a za pomoć stradalima od suše u Hrvatskoj.²⁵

Prema svemu navedenome može se zaključiti kako je ova suradnju između hrvatskih iseljenika i njihovih organizacija i starog kraja imala dvostruki značaj. Prvi se sastajao u pružanju toliko potrebne novčane pomoći za organizaciju

prehrane i osiguranje opskrbe u uvjetima suše i nestašica u pasivnim krajevima Hrvatske. S druge strane je važno da je akcija američkih i kanadskih Hrvata imala snažno nacionalno obilježje, kojim se željeno pokazati jedinstvo hrvatskog naroda bez obzira na postojeće granice i prostornu udaljenost, kao i pokazati na osjećaj zajednice, toliko bitan u ideologiji hrvatskoga seljačkog

²⁴ "Američki Hrvati Dru Vladku Mačku. Hrvatski iseljenici sjećaju se braće u domovini i šalju im novčanu potporu", *Hrvatski dnevnik*, br. 172, 12. 11. 1936., 1. Pismo je objavljeno u cijelosti u navedenom broju i budući da nije opširno, donosimo ga u nastavku: "U znak priznanja za Vaš rodoljubni rad i za Vašu brigu, koju vodite za naš hrvatski narod, glavni odbor zaključio je i primio rezoluciju, u kojoj Vam se izražava zahvalnost i priznanje za Vaš rad u kojoj Vam se obećaje da uvijek možete računati na našu moralnu i materijalnu pomoć u pitanju borbe hrvatskog naroda. Ova rezolucija bit će posebno izrađena i potpisat će je svi odbornici, pa će Vam kasnije službenim putem biti uručena. U posebnom omotu ja Vam vraćam sve spise, koje ste mi poslali na uvid pa Vam još jednom u ime organizacije, u ime hrvatskog iseljeničkog naroda izručujem našu zahvalnost na radu, koji ste učinili. S pozdravom i štovanjem: Ivan D. Butković, glavni predsjednik". Prava je šteta što ovi spisi nisu sačuvani jer bi pružili detaljan i precizan uvid u čitavu akciju oko prikupljanja i raspolaganja novcem hrvatskih iseljenika.

²⁵ Isto. Organizacija bivše HSS broj 3 "dr. Đuro Basariček" iz Cooksvillea (Ontario, Kanada) poslala je nekoliko dana kasnije 40 dolara i to 20 dolara u fond za gradnju doma Gospodarske sloge, a 20 dolara u fond dr. Mačka za pomoć stradalim krajevima. Pismo su potpisali predsjednik Franjo Ivček i tajnik Mijo Dikišić. Također je iz Milwaukeeja od Hrvatske središnjice stiglo Mačeku pismo s priloženim čekom od 558 dolara. Novac su skupila 23 hrvatska društva učlanjena u Hrvatskoj središnjici, a prikupili su ga na organiziranom zajedničkom izletu priređenom u korist stradalima od suše u domovini. Pismo je potpisao blagajnik Hrvatske središnjice Vasilj Tiholla.

pokreta u međuratnom razdoblju. Osim materijalne i moralne potpore, koja je ovom brigom i zanimanjem iseljenika za stradaluu braću nesumnjivo manifestirana, čitava je akcija dobila snažan pečat nacionalne homogenizacije hrvatskog naroda, kako onog preko Atlantika, tako i onog na prostoru Kraljevine Jugoslavije.

3.1. Tijek akcije

Posao oko naručivanja, primanja i razdiobe hrane pripao je u odgovornu dužnost agilnih narodnih poslanika HSS-a. Njihova je uloga bila propagandne naravi, a svojim su autoritetom i položajem posredovali pri naručivanju hrane, vođenju akcije te preuzimali na sebe punu odgovornost glede uspješnosti posla. Tehnički i ujedno najsloženiji dio posla prepušten je povjerenicima GS-a, koji su najbolje poznavali teren i prilike u pojedinim krajevima gdje se hrana imala dijeliti. Već u prvoj godini dana (do lipnja 1936.) skupljeno je ukupno 108 i pol vagona hrane u naravi i 348.271,75 dinara. Čitav tehnički posao oko otpreme i dijeljenja hrane obavljen je preko GS-a i njezinih povjerenika, jednako za hranu nabavljenu preko GS-a, kao i ukupno odbora za narodnu pomoć.²⁶ I dioba hrane vršena je preko povjerenika GS u pasivnim krajevima, što potvrđuje da je u to vrijeme GS bila već sasvim dobro organizirana i na područjima Like, Dalmacije i Hercegovine. Uz sve ovo, GS je raspačavala i markice pod nazivom "Bijeda" te je u korist ove akcije raspačano ukupno tih markica za 36.878,50 dinara.²⁷

Posao oko prikupljanja i distribucije hrane išao je postupno. U velikoj je mjeri ovisio o odobrenju besplatnog prijevoza, koji su u konačnici davale Državne željeznice u Beogradu. Uz to trebalo je uzeti u obzir da će glad biti najjača u razdoblju od siječnja do travnja, pa i u svibnju, te da će i tijekom tih mjeseci trebati organizirati transport hrane u ugrožene krajeve. Stoga je trebalo skupljenu i popisanu hranu skupiti u većim mjestima i pohraniti ih u za to uređenim hambarima. Iz Središnjice se osobito upozoravalo mjesne povjerenike da paze na to da skladišta dobiju besplatno i da budu u blizini željezničkih postaja. Tovarne listove za svaku pošiljku povjerenici su dobivali od Središnjice, a nakon sređivanja papirologije i prijevoza, njihova je zadaća bila ukrcati živežne namirnice u vagone i to bez vreće u rasutom stanju na već za to predviđenu adresu.

Ovaj posao oko skupljanja hrane zaokupio je sve raspoložive snage GS-a u doba kada njezina organizacija ionako nije bila provedena u svim hrvatskim krajevima. Počevši ovako složenu i sveopću akciju, GS se vrlo rano zatekla pred mnogobrojnim zahtjevima velikog broja seljačkog stanovništva diljem Hrvatske. Svakako je na početni elan utjecala i svjesnost o nemogućnosti udovoljavanja svim nagomilanim potrebama hrvatskog sela u pasivnim krajevima

²⁶ "Izveštaj o radu GS u godini 1936.", *Gospodarska sloga*, 13.

²⁷ Isto.

pa se odmah nakon začetka akcije počelo u glasilu organizacije tražiti opravdanje za eventualne propuste. Na taj su način izravno priznavali vlastite, ali i tuđe pogreške prilikom organiziranja i provedbe ove složene operacije. Upozoravalo se, naime, da "treba čekati dok se Gospodarska 'Sloga' učvrsti i ojača, da može sigurno i na obće zadovoljstvo izvršiti svoj zadatak", te se otvoreno ističe kako ona "ne će moći poslati hrane niti onima, koji su zatražili sniženu cijenu, a niti onima koji bi platili punu cijenu, bez podvoza".²⁸ Koji su to krajevi kojima je bila hitnije potrebna pomoć i koliko je bila njihova potreba? Među prvima i najpotrebnijima isticali su se ovi kotarevi:

Tablica I. Najugroženija područja (broj ljudi i kuća)

Ugroženi kotari	Ljudi	Kuća
Makarska (<i>Dalmacija</i>)	3.666	816
Benkovac (<i>Dalmacija</i>)		279
Imotski (<i>Dalmacija</i>)	4.326	
Brač (<i>Dalmacija</i>)	9.840	
Split (<i>Dalmacija</i>)	13.093	
Senj (<i>Hrvatsko primorje</i>)	9.840	
Prozor (<i>Bosna</i>)	4.021	

Izvor: *Gospodarska Sloga*, br. 1, 1. siječnja 1936., 7.

Prema navedenim podacima pomoć je tražilo nekoliko desetaka tisuća ljudi. Ispunjenje tog zadatka ovisio je u velikoj mjeri o odazivu zadrugara na skupljanje i darovanje hrane za pasivne krajeve. Zanimljivo je da se neki bogatiji kotari u istočnoj Slavoniji i Baranji nisu odmah odazvali, dok je obrnuta pojava bila u siromašnim kotarima u Hrvatskom zagorju i Posavini, koji su prvi stupili u ovu akciju. Poseban je kotar Pregrada,²⁹ koji je unatoč tome što je spadao među agrarno najnapučenije i najsiromašnije krajeve Hrvatske, prednjačio u pomoći. U prvih nekoliko mjeseci održavanja akcije ovi su se kotari istaknuli u sakupljenoj pomoći:

Tablica II. Pomoć pasivnim krajevima u kukuruzu i pšenici

Kotar	Mtc. kukuruza	Mtc. pšenice	Dinara
Karlovac	142	36	3.241
Pregrada	122		3.616
Sisak	310	4	2.391,50
Đurđevac	150	12	3.400
Đakovo	150	100	11.351

Izvor: *Gospodarska Sloga*, br. 1, 1. siječnja 1936., 7.

²⁸ "Vijesti i poruke Gospodarske Sloge", *Gospodarska sloga*, br. 1, 1. 1. 1936., 7.

²⁹ Među svim kotarevima Hrvatskog zagorja, kotar Pregrada je prednjačio po gustoći naseljenosti te je iznosio čak 165 stanovnika na km². Rudolf BIČANIĆ, *Agrarna prenapučenost, Gospodarska struktura Banovine Hrvatske*, broj 3, Zagreb 1940., 4.

Najviše su prijavili ovi kotarevi: Ludbreg četiri do pet vagona kukuruza, Vinkovci šest vagona kukuruza, Đurđevac, uz kukuruz i pšenicu, još pet vagona krumpira i tako dalje.³⁰

Gotovo u svakom broju glasila organizacije isticali su se pojedinačni primjeri u kojima je pojedino selo, najvećim dijelom i samo siromašno, prikupilo i doniralo hranu za "svoju gladnu braću na hrvatskom jugu". Na taj su se način željelo stimulirati druga sela, poglavito ona iz bogatijih kotareva, da se aktivnije uključe i natječu s ostalim krajevima Hrvatske.³¹ Rezultati sabiranja po pojedinim kotarima objavljivali su se u glasilu *Gospodarska sloga* i nastali su na temelju duplikata sabirnih araka iz svih sela, koji su pristigli na adresu Središnjice, a koji su sadržavali ne samo koliko čitav kotar daje i prima, nego i koliko od toga otpada na pojedina sela. Za Središnjicu su ti podaci bili izrazito važni jer se prema njima mogla procjenjivati gospodarska snaga pojedinih kotareva, ali, što je još važnije, "svijest i požrtvovnost tamošnjeg naroda, a i marljivost i sposobnost naših povjerenika".³²

Akcija u početku očito nije uzela maha. Svjedoče to i stalne kritike iz Zagreba prema kojima još ima dosta sela i mjesta koja pri skupljanju hrane i novca nisu dala onoliko koliko bi uistinu mogla. Ne mogavši objasniti uzrok ovako slabom odazivu, novonastala se situacija pokušava objasniti tako što se čitav neuspjeh pripisao "lošoj organizaciji, tj. ljudima, koji su tu akciju vodili".³³ Na taj su način neizravno optužili sami sebe odnosno svoje lokalne podružnice na terenu koje su bile zadužene za organizaciju i provedbu pomoći. Kako bi ublažili vlastitu odgovornost, velik dio krivnje prebacili su na "stare neprijatelje", bogate trgovce, posjednike, bankare, liječnike i odvjetnike, ali i na bogatije seljake, koji škrtare u davanju pomoći.³⁴ Tako se često spominje kako je najviše dala sirotinja, "odkidajući si od usta, dočim su dobri gospodari davali tek toliko, (...) pa je bilo slučajeva (Rešetari, Vrbje) da je gazda od 20-30 jutara

³⁰ "Vijesti i poruke Gospodarske Sloge", *Gospodarska sloga*, br. 1, 1. 1. 1936., 8. Nadalje se potiču i stimuliraju drugi krajevi isticanjem kako su "sabirači u nekim selima došli da sabiru hranu, a davali su ljudi punom šakom i više nego su zapisali".

³¹ Tako se npr. spominju Hrastovica u petrinjskom kotaru, Greda u općini Sunja, kotar Sv. Ivan Zelina itd., koji su unatoč svom siromaštvu aktivno i vrlo poduzetno sudjelovali u pomoći gladnim krajevima Hrvatske i BiH.

³² "Vijesti i poruke Gospodarske Sloge", *Gospodarska sloga*, br. 2, 15. 1. 1936., 5.

³³ Isto, 6. "Ili oni sami nisu bili dovoljno svjestni, da se tu radi o ogromnim potrebama, da je d u ž n o s t svakoga Hrvata i čovjeka, da za svoju gladnu braću dade – ne milodar, kao prosjaku, ne 1 kg kukuruza, ako može dati 10 ili 50 kg, nego da je dužnost svakoga, da dade n a j v i š e š t o m o ž e dati. Neki su valjda sami i bili svjestni toga, ali drugomu to nisu htjeli ili znali protumačiti, a nekima opet, je bilo 'neugodno', da idu po selu od kuće do kuće. Zašto mora biti nekomu neugodno, da sudjeluje u najčastnijem poslu za poštenog čovjeka i svjestnoga Hrvata, u radu oko spasavanja života stotine i stotine hiljada našega najboljega naroda. Jer Dalmatinska Hrvatska (osobito Zagora) i naša Hercegovina prednjače svima nama u svijesti i požrtvovnosti".

³⁴ "Ima bogatih trgovaca, posjednika, bankara, liječnika i advokata, koji su dali 20, 10, 5 i 2 dinara za pomoć gladnima. Što ih nije Boga strah i sramota pred svijetom. A sutra će zakartati 200 ili 1000 i više dinara ili će toliko potrošiti na kakovoj zabavi ili proslavi. A isto tako ima i seljaka, dobrih gruntaša sa 15, 20 i više rali zemlje, pa je dao 1, 2 ili 5 kg kukuruza. U popisu sam vidio da je jedan, meni inače dobro poznati seljak, koji ima veliki grunt, a k tomu još vršeci stroj, na kojemu godišnje zaradi i preko 2 vagona pšenice dao samo 1 kg pšenice". Isto, 5.-6.

zemlje dao dva kilograma".³⁵ S druge strane, najveću su pomoć dali posavski kotarevi, koji su i sami često stradavali od suše i mraza, te zagorski kotarevi, čije je stanovništvo samo morali kupovati višak harane za vlastitu prehranu.³⁶ Potencirajući i konfrontirajući dobrohotnost i savjesnost siromašnih seljaka nasuprot škrtim i sebičnim bogatijim seljacima-gospodarima, čelništvo GS-a posredno je opovrglo dogmu o homogenosti seljačkog staleža. Priznajući duboke socijalne, a u ovom slučaju i moralno-psihološke, razlike između dvaju slojeva istog staleža, priznata je i podvojenost među seljaštvom. S druge strane, država je pokazala neosjetljivost za rješavanje socijalnih pitanja, posebice u odnosu na seljaštvo. Djelomični uzrok ovakvoj nezainteresiranosti motiviran je i političkim razlozima jer vlasti ne žele konkretnim i efikasnim mjerama pomagati organizacijama koje su u svom radu i ustroju vezane uz HSS.

Sredinom siječnja 1936. započela je otprema prikupljene pomoći. Iako je hrana već ranije bila prikupljena i spremna za transport, čekalo se od Ministarstva saobraćaja (prometa) da konačno odobri besplatan prijevoz ili barem popust, jer je u suprotnom prijevoz bio iznimno skup, 2.500 do 3.000 dinara po vagonu. Iako se Odbor za pomoć pasivnim krajevima posebnom molbom obratio navedenome ministarstvu, uzdajući se u ugled i značaj njegova predsjednika dr. Trumbića, ipak do željenog odobrenja nije došlo. Zahvaljujući donacijama iseljenika skupljeno je dovoljno novaca, ali je prva namjera bila da se za taj novac kupi kukuruz, a ne da se plati željeznički prijevoz. Kolika je šteta nastala vidi se po tome, što će se za 100 vagona, koje je narod dao badava, morati željeznici platiti 250-300.000 dinara,³⁷ a to bi, u protuvrijednosti, bilo 25 do 30 vagona kukuruza. Država je ubuduće ipak davala određenu pomoć, ali je ona gotovo uvijek bila oskudna i ograničena, uglavnom premala u odnosu na kroničnu krizu koja je vladala u osiguranju prehrane. S obzirom na to da je u nekim krajevima situacija bila kritična, poslano je odmah oko stotinu vagona: iz kotara Koprivnice jedan vagon krumpira za Perušić na A. Vlajinića; iz kotara Novi Marof dva vagona kukuruza za Klimno (Krk) na Iv. Orškovića; iz kotara Petrinja jedan i pol vagon kukuruza za Bilaj (Gospić) na N. Ilića; iz kotara Karlovac jedan i pol vagon kukuruza u Obrovac (Gračac) na M. Klarića; iz kotara Đurđevac (Virje) jedan i pol vagon krumpira za Split na Povjereništvo

³⁵ "Vijesti Gospodarske Sloge", *Gospodarska sloga*, br. 3-4, 26. 2. 1936., 13.

³⁶ U tom su se smislu redovito objavljivali primjeri "poštenih" i "pravednih" Hrvata koji su "otkidali od svojih usta" i slali hranu "napaćenoj braći" na jugu Hrvatske. Karakterističan je slučaj jednog seljaka iz Hrvatskog zagorja o kojemu glasilo organizacije obavještava kotarski povjerenik, a kojeg ovdje navodimo kao indikativan primjer za sve ostale: "Išao sam sakupljati popisani kukuruz za pasivne krajeve. Došao sam tako i do svoga susjeda i rođaka J. Znam, da je siromašan čovjek, koji mora sam da kupuje kukuruz, da bi se prehranio sa svojom brojnom obitelji. Da mu prištedim neugodnost, da me mora odbiti, nisam išao k njemu, nego sam njegovu kuću zaobišao. Međutim, odmah sutradan, pozvao me je moj susjed na red: 'Čuješ, povjereniče, kaže mi, zašto si Ti mene mimoišao, kad si sabirao kukuruz za našu hrvatsku seljačku braću, koja najjače stradaju. Zar misliš, da ja ne znam što je narodna dužnost, makar sam siromah? Zar ja nisam Hrvat?' I doista, nastavi povjerenik, morao sam otići k njemu u kuću, gdje mi je od jučer kupljenoga kukuruza, dao dvadeset kilograma, a to znači skoro polovinu svega kukuruza što je imao". "Vijesti i poruke Gospodarske Sloge", *Gospodarska sloga*, br. 10, 1. 5. 1936., 12.

³⁷ Isto, 6.

"Sloge".³⁸ Primatelj je bio obvezan o primitku pošiljke obavijestiti kako Središnjicu u Zagrebu, tako i samog pošiljatelja.³⁹ Ovo posljednje je bilo to nužnije jer je kotarski povjerenik spomenutu potvrdu trebao pročitati na sastanku svih povjerenika, "pa će narodu biti drago, da je sve u redu stiglo" jer se boji "da se pošiljka ne bi izgubila" ili da "ne bi dospjela u krive ruke".⁴⁰ Do sredine ožujka 1936. skupljeno je samo 84 vagona hrane i poslano u pasivne krajeve, a od tog je broja GS morala platiti podvoz za 59 vagona, dok je 25 vagona poslano besplatnim uputnicama.⁴¹

Potrební novac skupljao se na razne i domišljate načine. Tako su se diljem Hrvatske priređivale prigodne zabave i sabirne akcije za pomoć pasivnim krajevima. Osobita se pažnja pridavala upućivanju priloga umjesto davanja novca za vijence na odar pokojnim rođacima, prijateljima ili, zaslužnim Hrvatima (npr. umjesto vijenca za spomenik Mihanoviću, umjesto čestitaka za Božić i sl.). Popisi osoba koje su na taj način podržale akciju objavljeni su također u glasilu organizacije i među njima nalazimo popriličan broj poznatih članova ondašnjega hrvatskog društva kao što su npr. mr. ph. K. Vouk, budući predsjednik zagrebačke Trgovačko-obrtničke komore, Ante Trumbić, Ana Vrkljan, Nada Jurinac-Klaić, Marija Klaić i drugi,⁴² kao i čitav niz institucija i udruga (Klub studenata medicine, činovništvo Sveobće kreditne banke itd). Općinsko povjereništvo zadruga "Sloga" u Lužanima priredilo je 2. veljače 1936. zabavu u korist pasivnih krajeva. Tom je prigodom prikazan igrokaz "Sjednica zemljišne zajednice" Šignjara iz Virja te deklamacije "Pjesma kukuruzu" i "Hrvatskoj domovini", a od priredbe je skupljen čisti prihod od 344,50 dinara.⁴³ Ovakvih i

³⁸ Isto. U svakom broju glasila navedeni su točni podaci o pošiljatelju, količini poslano hrane, kao i o primatelju određene pošiljke pa se vrlo lijepo može pratiti čitav proces pomoći nastradalim krajevima.

³⁹ Obrazac kako je trebalo obavještavati Središnjicu i cjelokupno članstvo o primljenoj pomoći i dobro obavljenom poslu jest onaj iz kotara Livno te ga zbog toga na ovom mjestu navodimo u cjelini: "Primili smo 8 vagona kukuruza, koji je priposlán za izhranu siromašnog pučanstva, pa Vas molimo, da se preko glasila Gospodarske 'Sloge' u ime naše zahvalite, kao i u ime siromašnog pučanstva, koje je tu pripomoć dobilo, onima, koji su imali srдца i osjećaja, pa su se sjetili svoje braće, koja gladuju. Veoma hvala, koji ste vodili glavnu brigu o sakupljanju i pošiljci za naše krajeve, a isto tako čitavom Odboru za pomoć pasivnim krajevima. Isto tako zahvaljujemo se na pripomoći i siromašnom pučanstvu naših krajeva, koju ste poslali kao novčanu pripomoć za osnivanje 'Sloginih žitnih hambara'". "Vijesti i poruke Gospodarske Sloge", *Gospodarska sloga*, br. 11, 20. 6. 1936., 11.

⁴⁰ "Vijesti i poruke Gospodarske Sloge", *Gospodarska sloga*, br. 3-4, 26. 2. 1936., 10.

⁴¹ "Vijesti i poruke Gospodarske Sloge", *Gospodarska sloga*, br. 5-6. 13. 3. 1936. 11.

⁴² Osim poznatih osoba iz javnog života Hrvatske, bio je i nemali broj običnih pojedinaca koji su svojim priložima podržali akciju GS-a. Tako je, primjerice, Antonija ud. Svoboda uplatila svotu od 100 dinara na račun GS-a i to od svote koja je ostala od novca prikupljenog za vijenac njezinom pokojnom suprugu i od njegovih kolega željezničara. "Vijesti i poruke Gospodarske Sloge", *Gospodarska Sloga*, br. 8., 15. 4. 1936., 12. Isto tako je posjednik iz Krivog Puta, kotar Senj, Ivica Tomljanović poslao na račun GS-a i za pripomoć pasivnim krajevima 300 dinara. "Vijesti i poruke Gospodarske Sloge", *Gospodarska sloga*, br. 11, 20. 6. 1936., 11.

⁴³ U gradu Zagrebu su do kraja veljače 1936. gospođe i gospoda iz raznih kulturnih društava te od Odsjeka privrednika Glavnog odbora za narodnu pomoć krajevima nastradalim od suše skupili oko 2.500.000 dinara. Za sav prikupljeni novac kupovali su povjerenici GS-a kukuruz izravno od seljaka i to za 1 do 1,10 din. po kilogramu. Isto, 15.

sličnih primjera bilo je uistinu mnogo i takav je oblik prikupljanja novaca bio čest na selima diljem sjeverne Hrvatske.

Uspjeh čitave akcije dosta je ovisio i o sposobnosti te agilnosti narodnih zastupnika onih kotareva u koje je navedena pomoć trebala doći. Bio je to svojevrsni ispit uspješnosti u "narodnom radu" u 1935. godini izabranih narodnih zastupnika na listi dr. Mačeka. Oni su svojim autoritetom među narodom, kao i kontaktima koje su kao članovi vodstva HSS-a mogli ostvariti u Zagrebu, trebali jamčiti uspješnost organiziranja i primanja pomoći. Njihov se rad u promatranom razdoblju neposredno nakon izbora 5. svibnja 1935. sastajao u neprekidnom obilaženju i najzabitijih sela u svome kotaru, kao i pomnom bilježenju potrebne pomoći za koju će se naknadno obratiti Zagrebu. Taj je rad narodnih zastupnika iz pasivnih krajeva umnogome podsjećao na rad prvih članova nekadašnje Hrvatske pučke seljačke stranke, koji su širili i jačali nauk braće Radić obilazeći, najčešće pješice, sve krajeve u kojima je živio hrvatski narod. U tom svom radu često su nazivani i "apoštolima" pa su tako i sredinom 1930-ih narodni poslanici "apoštolski" obilazili svoj kotar i obavještavali Središnjicu GS-a i Odbor za narodnu pomoć o stvarnim mjerama koje bi trebalo poduzeti kako bi se pomoglo tamošnjim siromašnim obiteljima. Za područje Dalmatinske zagore taj je posao vrlo uspješno obavljao Paško Kaliterna,⁴⁴ za Liku Ivan Murković,⁴⁵ za Hrvatsko primorje Matija Moguš,⁴⁶ a za Hercegovinu

⁴⁴ O uistinu velikoj djelatnosti Kaliterne na poslovima pomoći Dalmatinskoj zagori svjedoče mnogobrojni izvještaji o akcijama koje je on na tom području vodio, ili ih inicirao. Sve što je radio bilo je povezano s jačanjem HSS-a u ovom kraju, pa se može s punim pravom reći kako su za vrijeme djelovanja ovog popularnog i omiljenog *pučkog tribuna* gotovo sve dalmatinske općine prešle u ruke HSS-a. Jedna od njegovih najuspješnijih akcija bila je ona oko pomoći najsiromašnijim općinama Zagore – mučanskoj i levičanskoj općini, koju je Kaliterna provodio 1939. godine, a sve na temelju iskustava stečenih u ovom ranom razdoblju djelovanja GS-a. "Kako će se podijeliti hrana narodu oskudne Zagore", *Hrvatski glasnik* (Split), br. 59, 10. 3. 1939., 6.; "Dalmatinska zagora treba hitnu pomoć (Akcija narodnog zastupnika Paška Kaliterne)", br. 22, 26. 1. 1939., 5.; "Oskudica hrane u zagorskom dijelu dalmatinske Hrvatske", br. 33, 8. 2. 1939., 4.; "Sutra započinje velika akcija za pomoć oskudnoj dalmatinskoj Zagori", br. 34, 9. 2. 1939., 7.; "Hrvatski Split pomoći će braći iz dalmatinske Zagore", br. 36, 11. 2. 1939., 5.; "Politički sastanci HSS u Muću i Klisu", br. 37, 12. 2. 1939., 5.; "Ne smijemo dozvoliti da u našoj neposrednoj blizini caruje bijeda", br. 38, 14. 3. 1939., 6.; "Dalmatinski skup u Zagrebu za pomoć Zagori", br. 40, 16. 2. 1939., 5.; "Paško Kaliterna u Lečevici", br. 43, 20. 2. 1939., 5.; "Hrvatski nogometaši za gladnu zagoru", 5. i "Veliki dobrotvorni koncert za pomoć oskudnoj Zagori", br. 44, 21. 2. 1939., 6.; "Kotarski sastanak i skupština 'Gospodarske Sloge' u Šibeniku", 4. i "Nastavlja se akcija za pomoć gladnoj Zagori", br. 46, 23. 2. 1939., 6.; "Teško stanje u zapadnom dijelu Imotske krajine", br. 47, 24. 2. 1939., 8.; "Paško Kaliterna u Lečevici", 5. i "Građanski-Hajduk 2:1. prisustvovao P. Kaliterna, doprinos za Zagoru", br. 48, 20. 2. 1938., 5. i dalje. O ovoj akciji vidjeti obvezatno i druge brojeve istog lista, koji je redovito informirao čitateljstvo o poduzetim mjerama i potezima zastupnika Kaliterne.

⁴⁵ "Da je naša Lika ovako izdašno pomognuta od 'Sloge' ide hvala i našem neumornom **narodnom zastupniku Ivanu Murkoviću**, koji nije žalio truda ni troška da više puta ode u Zagreb i pokuca na vrata 'Sloge'. Za to su se njegovi Ličani na njegov poziv svi odazvali i učlanili se u 'Slogu', pa je gospićki kotar danas jedan od najjačih kotara sa članovima 'Sloge'. Zastupnik Murković danomice drži sa seljacima konferencije i daje im upute u svim pravcima, kako na ekonomskom, tako i na kulturnom te političkom polju". "Sloga" je poslala u Gospić više vagona besplatnog kukuruza za ličku sirotinju", *Hrvatski dnevnik*, br. 5, 28. 5. 1936., 5.

⁴⁶ Moguš je bio pokrovitelj svih akcija koje su bile usmjerene na organiziranje i dostavu hrane za područje kotara Senj. Kao rođeni Ličanin (rođen u Ličkom Lešću 23. veljače 1896.) imao je

i Bosnu Ivan Čelan,⁴⁷ odnosno Mato Mikić.⁴⁸ Radeći na ovom poslu, koji je bio to zahtjevniji jer je podrazumijevao iznimnu energiju, vrijeme i požrtvovnost, ovi su članovi vodstva HSS-a istovremeno na terenu širili i obnavljali mrežu stranačkih organizacija, pa tako i utemeljivali mladu ekonomsku organizaciju HSS-a u najudaljenijim hrvatskim krajevima.

Za primljenu pomoć obično su stizali izrazi zahvalnosti na adresu Središnjice i onih kotareva koji su pomoć u hrani poslali. Zahvale su objavljivane u glasilu *Gospodarske sloge* i služile su jačanju solidarnosti i daljnjem pomaganju, ali i kao potvrda o uspješnosti provedenih akcija.⁴⁹ One su ujedno, kao i čitava akcija pomoći pasivnim krajevima, imale i ulogu katalizatora širenja članstva, pa se tako u povodu uspješne dostave pomoći gladnom stanovništvu kotara Gospić jasno ističe kako je "time 'Sloga' za Liku u ovo najteže doba napravila

senzibilitet prema stanovništvu zaleđa grada Senja te je vodio dosta dobro koordiniranu akciju glede pomoći siromašnom stanovništvu senjskoga kraja. Kao "veoma agilnog narodnog zastupnika", koji "sve svoje slobodno vrijeme proboravi u selima svoga kotara, gdje daje upute i vrši ulogu pravog narodnog zastupnika" spominje ga i M. Glojarnić u svojim portretima hrvatskoga narodnog zastupstva. Mirko GLOJNARIĆ, *Borba Hrvata, Kronika dvaju desetljeća političke povijesti 1919-1939*, Zagreb 1940., 148.

⁴⁷ Čelan je za područje kotara Livno predstavljao značajan autoritet. Potjecao je iz imućne seljačke obitelji te je kao vrsni govornik bio odličan organizator mnogobrojnih akcija na livanjskom području. O njegovu iznimnom utjecaju i položaju koji je uživao u zapadnoj Bosni najbolje govori podatak da se u njegovu rodnom selu Orguzu održavala proslava imendana na kojoj su sudjelovali seljaci i uglednici iz čitavog kotara. Takav je privilegij imao još samo predsjednik stranke, čiji se rođendan i imendan slavio 20. odnosno 21. srpnja svake godine i na prostoru čitave Hrvatske. "Proslava imendana narodnog zastupnika G. Ive Čelana", *Hrvatski glasnik*, br. 7, 30. 12. 1938., 3.

⁴⁸ O svom radu na ovom području "narodnog posla" Mikić je govorio i za novine. Vidjeti: "Život u Bosanskoj Posavini", *Hrvatski dnevnik*, 5. 12. 1936., 15.

⁴⁹ Karakteristični su izrazi zahvale "braće Hercegovaca", koju je u njihovo ime seljacima i članovima GS kotara Našica uputio već spominjati fra Rudo Mikulić iz Humca u Hercegovini, a koja glasi: "Prošle i ove godine bio sam svjedokom one ljubavi i simpatija, koju naš hrvatski narod ima i goji po Hrvaskoj i Slavoniji prema svojoj braći u ovom kršu. Ova ljubav i ove materijalne i moralne žrtve, iskazane i učinjene, nadilaze sve ono, što nisam mogao sebi ni predstaviti. Devet mjeseci u ovoj mojoj akciji za prehranu naše pokrajine i smještanje djece proveo sam tako, da se ne mogu nadiviti svemu onome što ljudi učiniše za nas. Neka dobri Bog blagoslovi sav Vaš trud i one naše braće, koja su nam pokazala toliko srca i ljubavi!" "Zahvalnost braće Hercegovaca", *Hrvatski dnevnik*, br. 25, 18. 6. 1936., 4. I seljaci kotara senjskog zahvalili su za primljenu pomoć i to preko narodnog zastupnika Milana Moguša i kotarskog povjerenika GS-a Petra Tomljanovića. U njihovom pismu upućenoj Središnjici u Zagrebu navodi se: "Ovime Vas molimo, da bi u našoj Gospodarskoj 'Slogi' javili hrvatskoj seljačkoj braći da smo uredno primili kukuruz poslan nam od seljačke braće iz kotareva Sisak i Vinkovci, kojega smo razdijelili na siromašni narod kotara senjskog i to 6 kg po duši. Ovu pomoć, koja je došla u najkritičnije vrijeme, narod je primio od drage mu hrvatske seljačke braće, sa izvanrednim veseljem i zahvalnošću. Ovom pomoći bar je donekle utišana bijeda i nevolja, koja je naročito ove godine pritisnula ovaj siromašni, ali nada sve poštenu seljački narod. U ime toga naroda, ovime izričemo najveću zahvalnost 'Slogi' i svojoj seljačkoj braći za pruženu pomoć. Uz hrvatski seljački pozdrav!". "Vijesti i poruke Gospodarske Sloge", *Gospodarska sloga*, br. 9, 1. 9. 1936., 7. O različitim oblicima zahvale svjedoči i slučaj iz kotara Sanski Most, Banjaluka i Kotorvaroš, odnosno Bosanske Posavine, gdje su tamošnji grkokatolici iz Kamenice i Dubrave poslali čak deputaciju tamošnjem povjereniku dru Čondriću, "te izrazili njemu kao predstavniku Gospodarske Sloge zahvalu za podijeljenu pomoć" u kukuruzu. "Zahvalnost siromašnog naroda Gospodarskoj Slogi", *Hrvatski dnevnik*, br. 12, 4. 5. 1936., 6.

mного, a to ličkoj sirotinji daje još više ljubavi i poticaja za upis i podupiranje 'Sloge' u ovim krajevima".⁵⁰

Akcija za pomoć pasivnim krajevima završena je u lipnju 1936. godine.⁵¹ Završavajući svoj rad na pomoći pasivnim krajevima i nastradalim obiteljima, Odbor za narodnu pomoć povjerio je GS "pretičak" (predujam) od 163.367,88 dinara zajedno s jednom uložnom knjižicom Prve hrvatske štedionice na 1.179.58 dinara i jednim zlatnim prstenom.⁵² Razlog zbog kojeg je to učinio leži u namjeri Odbora da podupre buduće akcije GS-a, odnosno da ova organizacija može sva ta sredstva slobodno upotrijebiti i namijeniti svom zajedničkom zadatku, poimence fondu osnovanom za reguliranje cijena, za zajedničku nabavu hrane za siromašne seljake, kao i za povratak siromašne djece. Očito je stečeno povjerenje na "narodnom radu" na pomoći siromašnim krajevima utjecao na Odbor i Antu Trumbića da novac i ostala materijalna sredstva preusmjeri u korist ove organizacije HSS-a. Jedan dio tog novca smjesta je uporabljen za osnutak sjemenskih hambara GS-a.

4. Djeca iz pasivnih krajeva

Druga velika akcija koja je tekla paralelno s ovom vezanom uz prikupljanje novaca iz iseljeništa i distribucijom hrane, bila je smještaj djece iz pasivnih krajeva u bogatije krajeve sjeverne Hrvatske.

U tim akcijama oko smještaja djece u prekosavske krajeve HSS, odnosno njezini čelni ljudi, imali su već određenog iskustva. Pritom se obično misli na akciju, koju je tijekom Prvoga svjetskog rata provodio istaknuti član stranke dr. Đuro Basariček, a odnosila se na zbrinjavanje ugrožene djece iz Bosne i Hercegovine, Dalmacije, Istre i Slovenskog primorja od 1916. do 1918. godine. Naime, ne samo izbijanje ljudi na frontama već i strahovita suša 1916.-1917. (kao i 1935. kada GS počinje ovu akciju), izazvali su silnu glad u velikim dijelovima Bosne i Hercegovine. Velikom energijom Đuro Basariček je s dr. Perom Roguljem i dr. Josipom Šilovićem, a uz pomoć dr. Vinka Kriškovića, podbana Hrvatske i Slavonije, razvodnio administrativne granice u Monarhiji i uspio dobiti dozvolu da ugroženu djecu zapadno od Drine može pravovremeno otpremiti u krajeve sjeverno od Save, gdje je bilo dovoljno hrane.⁵³ Basariček je u to doba bio tajnik Središnjega zemaljskog odbora za zbrinjavanje obitelji ratnika, koji je 1917. promijenio ime u Odbor za zaštitu djece. Posredovao je pri stvaranju 1.491 odbora u svim županijama sjeverne Hrvatske i jugoistočne Mađarske pod koju su potpadali Banat, Bačka i Baranja, te je uz pomoć tih odbora, sastavljenih od kotarskih načelnika, učitelja, trgovaca, svećenika itd.

⁵⁰ "Sloga' je poslala u Gospić više vagona besplatnog kukuruza za ličku sirotinju", *Hrvatski dnevnik* br. 5, 28. 5. 1936., 5.

⁵¹ "Vijesti i poruke Gospodarske Sloge", *Gospodarska sloga*, br. 11, 20. 6. 1936., 11.

⁵² "Izveštaj o radu Gospodarske Sloge u godini 1936.", *Gospodarska sloga*, 31.

⁵³ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "Prilog poznavanju života i rada Radićevca i humanitarca dra Đure Basaričeka (1884.-1928.)", *Podravski zbornik* (Koprivnica), br. 23/1997., 87.

smješteno oko 23.000 djece.⁵⁴ Bila je to golema i do tada neviđena akcija na našim prostorima.

Sredinom 1930-ih godina, kako je ranije spomenuto, GS još nije imala puno članova, ali je u mnogim selima već razvila mrežu svojih povjereništava, koja su sada idealno poslužila u ovoj akciji. Povjerenici u bogatijim krajevima prekosavske Hrvatske, većinom u središnjoj Hrvatskoj i Slavoniji, prikupljali su među svojim suseljanim raznu hranu te je stavljali na raspolaganje Odboru, a povjerenici iz nerodnih krajeva javljali su i obavještavali središnjicu u Zagrebu gdje je najveća potreba za distribucijom hrane. Konačno je i sama Središnjica GS-a preuzela na sebe čitavu brigu oko otpreme hrane i prijevoza, kao i smještaja djece.

Brigu oko razmještaja djece po obiteljima vodio je Odbor za narodnu pomoć. Naime, osobito osjetljiv i odgovoran posao bio je smještaj i skrb o djeci iz pasivnih krajeva, koja su bila prebačena u sjevernu Hrvatsku. Taj je posao bio to delikatniji jer je bila riječ o premještaju djece iz jednog podneblja, pretežno stočarskog i dinarskog, u ravničarski kraj. Osim geografsko-klimatskih promjena, veliki je psihološki šok predstavljalo i to što su se djeca našla kod drugih obitelji, u stranom domu, među ljudima koji su preuzeli potpunu brigu o njihovu smještaju, hrani i školovanju. Odvojenost od roditeljskog doma i rodnog kraja često je bila veliki teret kako za samu djecu, tako i za njihove *pri-vremene* roditelje. Nije stoga slučajno da je upravo od strane GS upozoravalo i molilo sve one obitelji koje će takvu djecu primiti u svoj dom, "da ih prime toplo, bratski, očinski, da im olakšaju raztanak od rodne kuće i dragih roditelja, da osjete da su kod kuće među svojima". Štoviše, upozoravali su ih da ih paze "bolje nego vlastitu djecu, da im uspomena na vas i na ovaj kraj njihove domovine bude draga".⁵⁵

Već u siječnju 1936. povjerenici s terena javljali su zagrebačkoj Središnjici "da imade preko 2.000 djece koju bi trebalo preseliti", ali da je "javljeno samo oko 800 mjesta za takovu djecu", od čega je samo sisački kotar ponudio smještaj za 156 djece.⁵⁶ Upravo se Posavina, uz županjski kotar, isticala kao idealan kraj za njihov smještaj jer se u tom kraju nalazilo dosta sela gdje je bilo malo djece i gdje je proces depopulacije, unatoč relativnom bogatstvu zemlje i blaga, uzeo velikog maha. Na taj se način na ovaj pothvat gledalo i kao na svojevrsni oblik *tihe* kolonizacije i jednako tako, kao potencijalnu mogućnost za demografsku obnovu depopuliranih područja prekosavskih hrvatskih krajeva. Također je bilo izričito određeno da djeca školske dobi moraju odmah uključiti u redovitu nastavu u najbližoj školi te da se osobito prati da ne zaostanu u naobrazbi. Povjerenici GS imali su dužnost vođenja nadzora nad tom djecom,

⁵⁴ Isto. O ovoj temi vidjeti: M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Zbrinjavanje gladne djece u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata*, Slavonski Brod 2008.; ISTA, "Zbrinjavanje istarske djece krajem Prvog svjetskog rata u sjevernoj Hrvatskoj", *Pazinski memorijal*, 22/1992., 149.-158.; ISTA, "Zbrinjavanje gladne istarske djece tijekom Prvoga svjetskog rata u Križevcima i okolici", *Cris*, br. 1/2006., Križevci 2006., 14.-25.

⁵⁵ "Djeca iz pasivnih krajeva", *Gospodarska sloga*, br. 1, 1. 1. 1936., 6.

⁵⁶ Isto.

kao i o postupcima obitelji nad njima, te redovitog izvještavanja Središnjice o tim pitanjima. Posebno se pazilo da ona djeca koja su obvezna redovito po-
hađati školu ne budu opterećena eventualnim radom na zemlji jer "nije (naš)
seljak uzeo tu djecu zato, da mu budu sluge ili pastiri, nego da im osigura
i olakša život". Isticalo se kako će se nakon povratka svojim roditeljima ova
djeca "s ugodnošću i ljubavlju sjećati onih, koji su ga u nevolji zaštitili", a to
je bilo iznimno važno "jer se tako produbljuje ljubav, između Hrvata iz svih
hrvatskih krajeva".⁵⁷ Prema ovome možemo zaključiti kako je veliku ulogu ova
akcija imala u procesu nacionalnog povezivanja, kao i stvaranja doživljaja za-
jednice na širokom hrvatskom prostoru, bez obzira na administrativne i po-
litičke granice. Ona je, stoga, imala ne samo socijalno-humanitarnu, nego i
snažnu nacionalo-integrativnu funkciju, čija je glavna poveznica bila u slozi i
zajedništvu svih članova organizacije.

Ako neko dijete nije imalo potrebnu odjeću i obuću, a niti gospodar koji ga
je primio nije bio u mogućnosti to mu osigurati, povjerenici su obavještavali
Središnjicu u Zagrebu pa je ona u kratkom roku pribavljala i slala na traženu
adresu potrebnu robu.

Početak 1936. godine pristigla su prva djeca iz stradalih krajeva u nove
domove preko Save i Kupe. Ukupno ih je bilo smješteno 473, pri čemu su dje-
ca iz jednog kotara bila smještena zajedno na području istog kotara. Tako je
npr. njih 108 iz šibenskog kotara smješteno na područje brodskog kotara, iz
splitskog u sisački kotar 99, s otoka Krka poslano je u novogradiški, vojnički i
karlovački kotar 180 djece, te, na kraju, s otoka Paga 86 djece u kotar Novsku.
U veljači 1936. smješteno je 19 djece iz Čapljine (Bosna) u novogradiški kotar,
29 djece iz kotara Metković poslano je u brodski kotar, a 30 djece iz Biograda
na moru u đurđevački kotar.⁵⁸ Istovremeno su poslane karte za dodatnih 150
djece iz mostarskog kotara, koja će se smjestiti u kotaru Novoj Gradiški i za
150 djece iz Tomislavgrada, koja će otputovati u kotar bjelovarski, zajedno s
još 200 djece iz kotara Slunj. Posebno je zanimljivo da su ovu plemenitu akciju
oko slanja siromašne hercegovačke djece na prehranu k imućnijim obiteljima
u sjevernoj Hrvatskoj najvećim dijelom organizirali hercegovački franjevci.

U tom je smislu specifičan slučaj slanja djece iz ljubušskog kotara na pre-
hranu u Savsku banovinu. Njihov je transport organizirao i vodio te o njihovu
konačnom udomljenju brinuo fra Rudo Mikulić. Zahvaljujući njegovu anga-
žmanu i organizaciji GS-a u hercegovačkom kraju, otpremljeno je do polovice
1936. godine oko 400 djece iz ovog kotara u bogatije krajeve prekosavske Hr-
vatske.⁵⁹

Reakcije koje su pristizale s terena govorile su o uspješnosti primanja i
udomljavanja novopridošle djece. Uz pomoć glasila organizacije (*Gospodarska*

⁵⁷ "Do sada je smješteno 473 djece", *Gospodarska Sloga*, br. 2, 15. 1. 1936., 7.

⁵⁸ "Djeca iz pasivnih krajeva", *Gospodarska sloga*, br. 3-4, 26. 2. 1936., 10.

⁵⁹ Već prvi transport iz ljubušskog kotara (iz općine Posušje 70, a iz općine Vitine 68 djece) ot-
premljen je 14. II. 1936. Drugi transport sa 150 djece otpremljen je 16. travnja iz općine Humca,
Drinovaca i Rakitna, a treći i konačni sa 140 djece otputovao je 5. svibnja iste godine. "Djeca iz
ljubuškog kotara na prehrani u Hrvatskoj", *Hrvatski dnevnik* (Zagreb), br. 3, 26. 5. 1936., 4.

sloga) javljali su se roditelji iz pasivnih krajeva i zahvaljivali udomiteljima njihove djece na privremenoj skrbi.⁶⁰ No, bilo je i iznimaka, "gdje djeca plaču za domom i roditeljima", kao i slučajeva "da su bježali, ali sve je to bilo samo zbog nagle promjene okoline i načina života, pa su se djeca brzo smirila, osobito tamo gdje su se našli ljudi i žene, koji s djecom znaju postupati".⁶¹ Unatoč već opsežnom broju pristigle djece, potreba za novim smještajem bila je urgentna.⁶² U međuvremenu se javilo još 3.441 djece koju je trebalo nekamo smjestiti, što nam jasno govori da se javilo premalo ljudi koji bi spomenutu djecu primili i udomili. Zato su iz Središnjice upozoravali povjerenike da pronađu u selima dodatni smještaj za njihov prihvat te su istovremeno vrlo oštro kritizirali slavonska i srijemska sela zbog njihova slabijeg angažmana u vezi s ovim pitanjem, budući da "tamo ima malo djece, a dosta svega".⁶³

Uoči prve glavne godišnje skupštine GS-a, a radi priprema za povratak djece, u ljeto 1936. zatražila je Središnjica od svojih mjesnih povjerenika da sastave popis sve djece s točno navedenim: a) prezimenom i imenom djeteta, oca i mjesta, općine i kotara iz kojeg je pristiglo i b) imenom i prezimenom gospodara kod kojeg se nalazilo na prehrani, selo i kućni broj te općina i kotar privremenog prebivališta. Također je u navedeni popis trebalo navesti je li dijete nastavilo školu ili nije u novom kraju, koliko je djece već vraćeno iz mjesta sa svim podacima i tko je obavljao nadzor nad djecom.⁶⁴ S obzirom na skori početak nove školske godine i s tim u vezi prijekne potrebe da se djeca vrate do početka nastave u svoj rodni kraj, ovaj je poziv povjerenicima ponovljen 14. kolovoza 1936.⁶⁵ Tijekom ljeta 1936. godine mnoga su se djeca vratila svojim roditeljima. Na temelju pristiglih popisa Središnjica je isposlovala za njihov prijevoz kući besplatne vozne karte. Međutim, događalo se da je najprije bilo javljeno da će neko dijete biti otpremljeno kući, pa da se u presudnom trenutku i prije polaska predomisli ili dijete, ili hranitelj, ili roditelj pa je dijete, na kraju, ostalo kod hranitelja. Zbog toga je Središnjica bila zakinuta za točan popis djece koja se nisu vratila svojim domovima. Ovaj im je popis bio potreban jer je u međuvremenu Središnjica morala odgovarati na čitav niz upita te se dopisivati s povjerenicima iz pasivnih krajeva, dok traženo dijete ne bi bilo konačno pronađeno. Sve je to, naravno, smetalo kako roditelje, tako i Središnjicu, koju je čitav ovaj postupak stajao vremena i novaca. Uz to, na Središnjicu su vrlo često stizali upiti i pritužbe od strane roditelja u kojima se žale da im se djeca ne javljaju po nekoliko mjeseci, unatoč tome što su njima i hraniteljima redovito slali svoja pisma. Drugi je problem bio taj što mnoga djeca iz

⁶⁰ Tako se npr. javila skupina roditelja s otoka Paga: "Isto tako zahvaljujemo našoj braći iz kotara Novske, koji su našu dječicu bratski primili i otčinski prigrlili. Prijatelju Luka". "Sretni su oni, koji mogu davati i pomoći svoga brata", *Gospodarska sloga*, br. 5-6, 13. 3. 1936., 11.

⁶¹ Isto.

⁶² U ožujku 1936. *Gospodarska sloga* javlja kako je pronađeno mjesta za 1.765 djece, a da je do tada već smješteno 1.382 djece. Uz to, poslana su karte za prijevoz 232 djece te je još bilo raspoložih mjesta za 150 djece. *Gospodarska sloga*, br. 5-6, 13. 3. 1936., 11.

⁶³ Isto.

⁶⁴ "Vijesti i poruke Gospodarske Sloge", *Gospodarska sloga*, br. 11, 20. 6. 1936., 11.

⁶⁵ Isto, br. 17, 15. 8. 1936., 10.

pasivnih krajeva, koja su preuzeta na prehranu, nisu redovito polazila školu, premda su se hranitelji obvezali da će ih redovito slati na nastavu.⁶⁶ Ovaj je podatak izazvao određenu neugodnost i zabrinutost u zagrebačkoj Središnjici. Upozoravao je na to da se neki hranitelji nisu pridržavali prihvaćenih obveza glede postupanja s pridošlom djecom te da su ta djeca bila, umjesto školovanja, korištena za rad na gospodarstvu svoga hranitelja. Problem je bio to veći jer je posredno potvrdio da pojedini mjesni povjerenici nisu poštivali napatke Središnjice i nisu obavili nadzor nad djecom i postupanjem njihovih domaćina prema njima.

Djeca iz pasivnih krajeva Hercegovine, koja su posredovanjem Gospodarske Sloge smještena na prehranu u bogatije krajeve.

Kalendar Gospodarske sloge za godinu 1938., Zagreb 1938., str. 63.

No, bez obzira na sve mane koje je ovakav komplicirani i sveobuhvatni pothvat nosio sa sobom, potrebno je konstatirati sljedeće rezultate. U nepunih godinu dana (srpanj 1935. - lipanj 1936.) ukupno je bilo udomljeno 2.273 djece, od kojih se još u ljeto 1936. godine njih 908 nalazilo kod svojih dobročinitelja te su mnoga od te djece ostala stalno u svojim novim domovima.⁶⁷

⁶⁶ "Djeca iz pasivnih krajeva", *Gospodarska sloga*, br. 1, 22. 1. 1937., 7.

⁶⁷ Zanimljivo je da je GS uputila poseban apel svim onim obiteljima koja traže mušku djecu i koja bi htjela primiti na odgoj dječake, bilo zato da ih poslije posvoje ili da ih postave na noge i obuču u radu na imanju. Svi zainteresirani mogli su se javiti na adresu GS-a s pismom u kojem su trebali navesti: 1. ime i prezime, 2. opis svoga imovinskog stanja, 3. koju nakanu imaju s dječakom i 4. iz kojeg bi kraja najviše željeli da bude dijete. Pretpostavljam da je i u ovom slučaju bila riječ o siromašnoj djeci iz pasivnih krajeva Hrvatske i BiH ili, pak, o djeci bez roditelja, koja su trebala udomitelja i skrbnika. Nisam uspio utvrditi koliki je bio eventualni broj takve djece i obitelji koja su takvu djecu primila na skrb.

Djeca su se "povratila kući nahranjena i u većini slučajeva snabdjevena novom odjećom, vesela i zadovoljna".⁶⁸

5. Zaključak

Prva zadaću koju je Gospodarska sloga preuzela bila je vrlo intrigantna. U slučaju uspješne provedbe mogla je presudno utjecati na porast ugleda organizacije i povjerenja članstva u njezinu uspješnost i korisnost za "narodne" interese, kao i na širenje broja novih članova-zadrugara. Uspjehom na socijalnom planu mogla je priskrbiti i određenu afirmaciju u hrvatskom društvu i osigurati ulogu respektabilnog partnera u čitavom nizu drugih pothvata koje je namjeravala provesti ili im se priključiti. No, isto tako, u slučaju neuspjeha mogao je to biti i početak kraja jednoga velikog entuzijazma koji je obuzeo sve one uključene u njezino osnivanje, kao i na, s tim u vezi, opadanje broja tadašnjih i potencijalnih članova. Prema tome, ulazak u akciju oko pomoći u prehrani pasivnih krajeva i zbrinjavanja siromašne djece u bogatijim krajevima Hrvatske, bio je za Gospodarsku slogu veliki izazov i rizik koji je svjesno prihvatila neposredno nakon organiziranja u drugoj polovici 1935. godine. U tom smislu pomoć američkih i kanadskih Hrvata bila je izrazito važna s financijskog, ali još više moralnog aspekta. Predstavljala je zajedništvo i slogu iseljenih i domovinskih Hrvata te je dodatno afirmirala i osnažila djelovanje tada još uvijek mlade organizacije HSS-a. Uspješnost ovih akcija dodatno je ohrabrila Gospodarsku slogu i stvorila nužne preduvjete za njeno daljnje širenje među hrvatskim seljaštvom.

SUMMARY

"AMERICAN FUND OF DR V. MAČEK" AND GOSPODARSKA SLOGA HELP TO PASSIVE AREAS DURING 1936

The article presents how *Gospodarska sloga*, the economic organization of the Croatian Peasant Party at the beginning of its organized activity tried to provide support to passive areas. Particular attention is given to the financial and moral support of Croat who lived in the United States and Canada during that action. During the action *Gospodarska sloga* also took part in the resettlement of children from passive areas to more prosperous regions in northern Croatia.

Key words: *Gospodarska sloga* organization, nourishment, passive areas, children, resettlement, American fund

⁶⁸ "Izvjestaj o radu GS u godini 1936.", *Gospodarska Sloga*, 12.